

Samenvatting COVID-19 onderzoek: Coronavirus en kwetsbare groepen en Long COVID

Vanwege het feit dat de coronapandemie op dit moment over een hoogtepunt heen lijkt, er minder getest wordt en er geen maatregelen meer gelden, zal deze update minder frequent plaatsvinden. De verwachting is momenteel dat dit eens per kwartaal zal zijn.

In deze update van juni 2022, volgt een korte samenvatting van verschillende Nederlandse onderzoeksresultaten betreffende het coronavirus en kwetsbare groepen. Dit wordt gevolgd door een overzicht van de onderzoeken en resultaten over **Long COVID** (ook wel: post-COVID).

Onderzoeken coronavirus

Snel naar:

- [Overkoepelend](#)
- [Antistoffen](#)
- [Vaccineren](#)
- [Ouderen](#)
- [\(Mentale\) gezondheid jeugd](#)
- [Dakloosheid en arbeidsmigranten](#)

Long COVID onderzoeken

Snel naar:

- [Afgerond onderzoek](#)
- [Lopend onderzoek](#)

Overkoepelend

De resultaten van [onderzoek](#) van het CBS tonen aan dat de inwoners in de vier grote steden tijdens het eerste gedeelte van de tweede golf van de coronapandemie (eind september 2020 tot en met half maart 2021) een hoger risico op sterfte aan COVID-19 liepen dan de inwoners van de rest van Nederland. Bewoners die institutionele zorg ontvingen, zoals inwoners van verpleeghuizen, waren het meest kwetsbaar, ook in de tweede golf van de coronapandemie.

In de tweede helft van 2021 was de oversterfte naar schatting 3,4 duizend hoger dan het aantal mensen dat aan COVID-19 overleed. Dit was vooral zichtbaar bij 65- tot 80-jarigen. Bij andere doodsoorzaken dan COVID-19 werden op hoofdgroep niveau geen grote veranderingen in voorkomen gezien. Dit blijkt uit [onderzoek](#) dat het CBS in opdracht van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) heeft uitgevoerd.

Er zijn mensen die nog steeds een verhoogd risico hebben op een ernstig verloop van COVID-19, vanwege hun hoge leeftijd of een onderliggende medische aandoening, vooral als ze niet gevaccineerd zijn. Vanwege dit hogere (ervaren) risico zijn deze mensen mogelijk extra voorzichtig als het gaat om sociale contacten of het deelnemen aan de maatschappij. Het RIVM deed in maart 2022 [onderzoek](#) naar mensen die zoveel mogelijk thuis blijven om blootstelling aan het coronavirus te voorkomen en hoe zij omgaan met gezondheidsrisico's in deze fase van de pandemie.

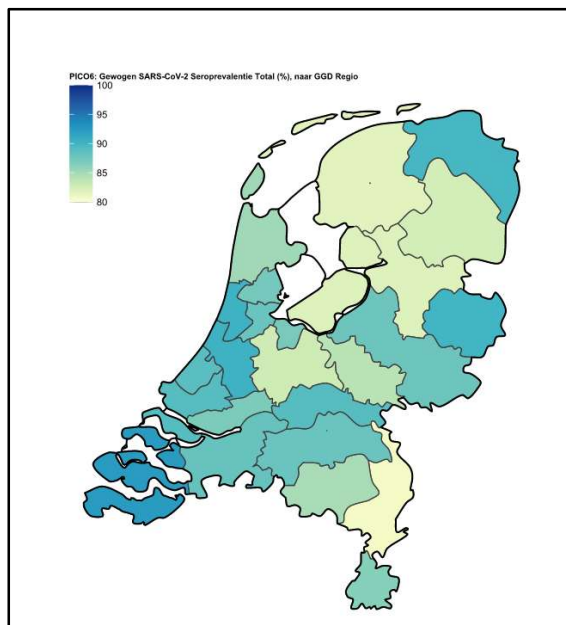
[Verdiepend gedragsonderzoek](#) naar aanleiding van het vragenlijstonderzoek van het RIVM toont aan dat het totale percentage deelnemers dat zich psychisch gezond voelden over alle meetrondes schommelt tussen de 83% en 90%. Voor de jongste leeftijdsgroep (16 t/m 24 jaar) is dit percentage het laagst en schommelt dit het meest (tussen de 49% en 81%). In ronde 19 (die tussen 9-13 maart 2022 plaatsvond) is dit percentage met 12 procentpunten toegenomen ten opzichte van de vorige ronde. Opmerkingen van deelnemende

jongeren (16 t/m 24 jaar) bevestigen dat de lockdown een grote impact op hen had. Zo werden de volgende argumenten apart benoemd:

1. Niet in acht genomen waarden en principes: bijvoorbeeld dat een land oog zou moeten hebben voor mentaal welzijn of voor vrijheid van burgers.
2. Verstoring van identiteit: deelnemers missen belangrijke (sociale) ontwikkelingen
3. Verminderd welzijn: gevolgen voor hun mentale gezondheid, gevoelens van eenzaamheid en bijkomende serieuze psychische aandoeningen zoals depressie en het denken aan zelfmoord.

Antistoffen

Het [PIENTER onderzoek](#) van het RIVM toont aan dat in het najaar van 2021 bijna 87% van de bevolking antistoffen tegen het coronavirus had. Ruim een kwart van de gehele bevolking bleek destijds bewijs van een infectie in het bloed te hebben. Vrouwen hebben iets vaker antistoffen dan mannen en mensen van Nederlandse afkomst of met een Westerse migratieachtergrond hebben iets vaker antistoffen in vergelijking tot mensen met een niet-Westerse migratieachtergrond. Dit komt met name door verschillen in vaccinatiegraad. In maart 2022 is de 7e onderzoeksronde van het PIENTER Corona onderzoek gestart. De 8e onderzoeksronde wordt in juni 2022 verwacht.

Figuur 1. Totaal percentage mensen met antistoffen door infectie en/of vaccinatie in ronde 6 (november/december 2021) (schaal 80-100%), per GGD regio. Bron: RIVM

Vaccineren

In opdracht van het ministerie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport hebben het CBS en het RIVM onderzoek uitgevoerd naar de redenen en oorzaken van oversterfte in 2021. Uit het [deelonderzoek](#) van het RIVM blijkt dat de COVID-19 vaccins goed beschermen tegen overlijden aan COVID-19 en de kans op sterfte door andere oorzaken niet verhogen.

Ouderen

Het is van extra belang om de impact van de coronaperiode te onderzoeken in de groep ouderen mét een migratieachtergrond, vanwege hun sterke ondervertegenwoordiging in lopende onderzoeken/panels. Uit [onderzoek](#) in Amsterdam is gebleken dat tijdens de coronatijd, zes op de tien 65-plussers hun eigen gezondheid beoordelen als goed tot zeer goed. Turkse 65-plussers zijn het minst tevreden over hun eigen gezondheid (38%). Bij de overige ouderen ligt dit tussen de 52% en 63%. Ongeveer zeven op de tien 65-plussers met een migratieachtergrond hebben één of meerdere aandoeningen die het risico op een ernstig verloop van COVID-19 verhogen.

Gemiddeld geeft 15% van de ouderen aan dat de eigen gezondheid verslechterd is ten opzichte van vóór de coronacrisis. Het aandeel 65-plussers met migratieachtergrond dat zich wel eens heeft laten testen op corona is hoger dan onder de 65-plussers van Nederlandse afkomst. Ook de vaccinatiebereidheid is redelijk hoog voor alle groepen. Onder de 65-plussers van Antilliaanse, Marokkaanse en Turkse herkomst is dit met respectievelijk 83%, 77% en 78% wel lager dan de Nederlandse (98%). Voor Surinaamse 65-plussers is dit 91%.

(Mentale) gezondheid jeugd

De recent gepubliceerde resultaten van de corona Gezondheidsmonitor Jeugd 2021 geven inzichten over de effecten van de coronapandemie op de jeugd (2^e en 4^e klas). Zowel landelijke ([Corona Gezondheidsmonitor Jeugd 2021](#)) als regionale ([Gezondheidsgids Haaglanden - Jongeren](#)) resultaten zijn beschikbaar.

Een onderzoek bij 850 jongeren van 16-20 jaar heeft aangetoond dat de psychische gezondheid eind 2020 vergelijkbaar was met die van voor de coronapandemie. De onderzoekers benoemen dat psychische klachten in deze leeftijdsgroep al enkele jaren stijgen (2012, 2016), en de gerapporteerde cijfers van eind 2020 in lijn zijn met deze toename. Er wordt geconstateerd dat de zichtbare toename in psychische klachten in dit [onderzoek](#) ook zonder de coronapandemie zouden zijn vernomen. Bij de interpretatie van deze resultaten moet rekening worden gehouden met de onderzoeksopzet en de relatief kleine populaties (per onderzoeksrunde ~N=300)

Uit het [onderzoek](#) 'Gedaald welbevinden, geknakt vertrouwen' blijkt dat de coronacrisis het mentaal welbevinden van studenten negatief heeft beïnvloed, maar ook dat de impact per student verschilt.

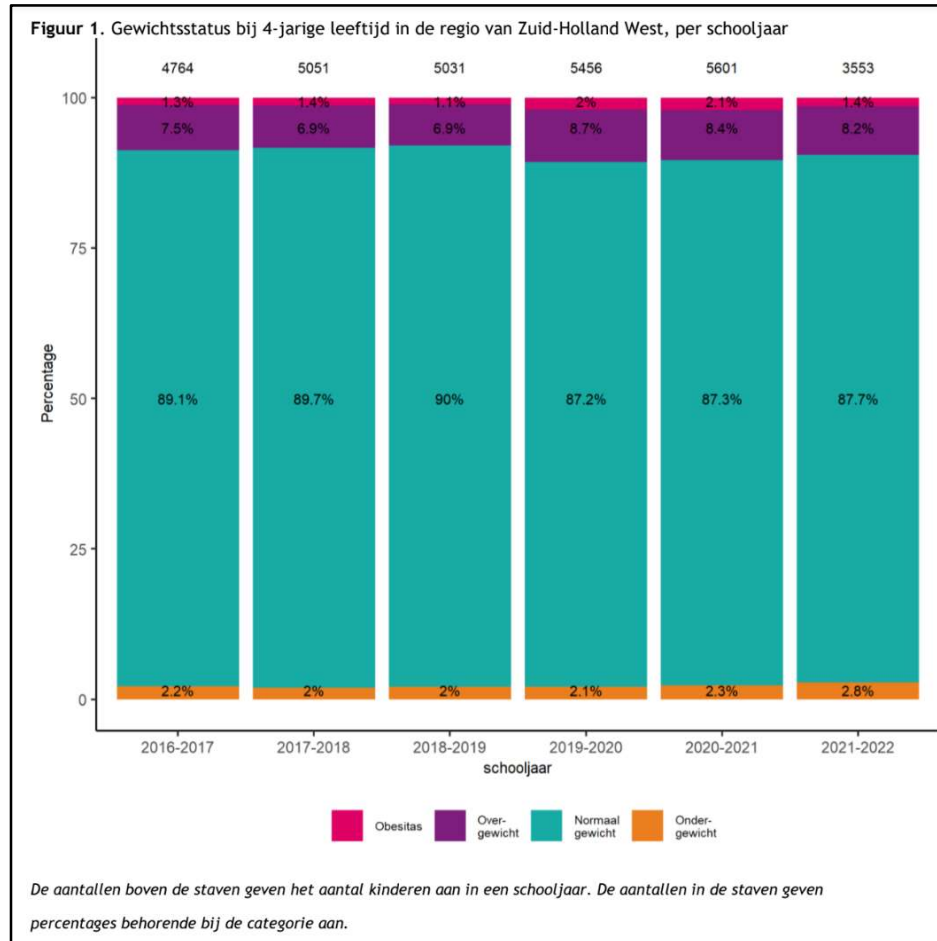
Een recente [publicatie](#) van het longitudinale onderzoeksproject 'G(V)OED voor elkaar!' heeft aangetoond dat de consumptie van zoete snacks thuis, alcoholgebruik en eenzaamheid hoger waren in het coronacohort (voorjaar 2020, 3e klassers) dan vóór de coronacrisis (voorjaar 2020, 3e klassers; niet significant na correctie). De consumptie van fruit thuis, van suikerhoudende dranken en ongezonde snacks buitenshuis, en matige en zware fysieke activiteit kwamen minder voor tijdens de lockdown. Relatietevredenheid met ouders, geluksgevoel en stress door school waren lager vergeleken met het cohort vóór de lockdown. Het patroon van samenhang binnen en tussen de domeinen verschilde. Verder onderzoek moet uitwijzen hoe veerkrachtig jongeren op de langere termijn zijn en welke jongeren ondersteuning nodig hebben om terug te veren.

Er is een update (mei 2022) beschikbaar met betrekking tot onderzoek naar overgewicht bij kinderen in de regio Zuid Holland west.¹ Bij alle leeftijden is sinds schooljaar 2019-2020 een aanhoudend hoger percentage overgewicht te zien in vergelijking met de jaren daarvoor. Daarnaast hadden 4-jarigen vaker ondergewicht. In schooljaar 2021-2022 zijn er wederom coronamaatregelen van kracht geweest, die impact kunnen hebben gehad op de leefstijl van kinderen en jongeren. Inzet op gezonde leefstijl blijft belangrijk om de gevolgen van

---

¹ Originele publicatie: Koolhaas, C.M. en Lachhab, FZ (2021). Over gewicht – Trends overgewicht bij kinderen in de regio Zuid-Holland West, 2014-2020. Het rapport is op te vragen bij de auteur.

onder- en overgewicht terug te dringen en te voorkomen bij kinderen die momenteel een gezond gewicht hebben. Toekomstig onderzoek moet uitwijzen of de gevonden trends zich voortzetten.

Figuur 2. Gewichtstatus bij 4 jarige leeftijd in de regio van Zuid-Holland West, per school jaar. Bron: JGZ Zuid Holland West mei 2022

Dakloosheid en arbeidsmigranten

Het (geschatte) aantal dakloze mensen in Nederland is tussen 2008 en 2018 verdubbeld tot 39.300 in 2018, met een grote stijging van het aantal dakloze jongeren, ook in opvanglocaties. De algemene economische neergang als gevolg van COVID-19 zou het aantal daklozen verder kunnen doen toenemen en een belemmering vormen voor de uitvoering van recente plannen van Rijk en gemeenten om dakloosheid te verminderen en te voorkomen. Om deze redenen is er in juni 2020 een [onderzoek](#) gestart, met als doel om snel te kunnen inspelen op uitbraken van infectie, en om de behoefte aan extra locaties voor quarantaine in kaart te brengen. Uiteindelijk is het doel om ook tot aanbevelingen te komen voor pandemiebestendige sociaal-medische zorg voor dakloze mensen.

Samenvatting COVID-19 onderzoek: Coronavirus en kwetsbare groepen en Long COVID

In 2021 heeft Pharos een verkennend [onderzoek](#) uitgevoerd naar de gezondheid van arbeidsmigranten en de toegang die zij hebben tot zorg en ondersteuning. Dit onderzoek was niet specifiek op corona gericht, maar de gevolgen van de pandemie kwamen regelmatig aan de orde. Zo heeft corona voor extra onzekerheid gezorgd- veel mensen verloren hun werk en/of raakten dakloos.

In juni 2022 heeft het Onderzoeksinstituut IVO een [onderzoek](#) gepubliceerd: 'Midden- en Oost-Europese werknemers in kwetsbare posities', in samenwerking met Stichting Barka en De Regenboog Groep. Hieruit blijkt dat actief aangeboden informatie, praktische hulp en zorg dakloosheid onder Midden- en Oost-Europese werknemers (ook wel aangeduid met de term arbeidsmigranten) kunnen verminderen.

De coronacrisis heeft aan het licht gebracht dat arbeidsmigranten veelal essentieel werk verrichten, maar tegelijkertijd kwetsbaar zijn voor ongezonde en onrechtvaardige werk- en leefomstandigheden. Die onzichtbaarheid en kwetsbaarheid gelden in versterkte mate voor niet-gedocumenteerde arbeidsmigranten. In deze [publicatie](#) worden de gevolgen van de coronacrisis voor deze groep in kaart gebracht.

Long COVID

Soms houden klachten enkele weken tot zelf maanden na een besmetting met het SARS-CoV-2 virus aan. Dit wordt "long-COVID" (ook wel: post-COVID) of "PASC" (Post-Acute Sequelae of SARS-CoV-2 infection) genoemd.² Sinds eind 2021 is er ook een WHO definitie.³

Vanaf 1 juli 2022 is [Stichting Long COVID actief](#), opgericht om meer fondsen te werven voor biomedisch onderzoek naar Long COVID.

Afgerond onderzoek

GGD Zuid Holland Zuid heeft [onderzoek](#) gedaan naar langdurige COVID-19 klachten bij 5550 inwoners die een positieve test hadden in de periode van 1 juni 2020 tot 1 mei 2021. Bijna 7 op 10 deelnemers – waarvan de helft met een mild ziekteverloop van COVID-19 – gaven aan langdurige gezondheidsklachten te ervaren. Verminderde conditie, vermoeidheid en concentratieproblemen werden het meest genoemd als langdurige klachten. De helft van de deelnemers heeft vanwege klachten de huisarts of fysiotherapeut bezocht.

[Longitudinaal onderzoek](#) vanuit o.a. Maastricht University heeft aangetoond dat drie maanden na besmetting met het coronavirus 37% van de patiënten (n=237) symptomen van PTSD rapporteren. Na 6 maanden was dit 27%. Ook had bijna de helft (47%) depressieve gevoelens na 3 maanden, en nog 41% na 6 maanden. Er waren geen grote verschillen tussen patiënten die in het ziekenhuis waren opgenomen (n=62) versus patiënten die niet in het ziekenhuis waren opgenomen (n=177). Uit dit onderzoek blijkt dat de (zelf-gerapporteerde) symptomen verminderen met de tijd, waarbij er geen grote verschillen waren tussen opgenomen en niet-opgenomen patiënten. Hierbij moet vermeld worden dat het niet duidelijk is of de patiënten die in het ziekenhuis zijn opgenomen op de IC of een verpleegafdeling hebben gelegen.

---

² Long (langdurige) COVID. [Long \(langdurige\) COVID | RIVM](#). Website bezocht 26-06-2022

³ [Post COVID-19 condition \(Long COVID\) \(who.int\)](#). website bezocht 26-06-2022

Samenvatting COVID-19 onderzoek: Coronavirus en kwetsbare groepen en Long COVID

Vanuit het UWV is ook [onderzoek](#) gepubliceerd, specifiek met het oog op verzekeringsgeneeskunde. Omdat Long COVID kan leiden tot langdurige klachten met forse beperkingen, maar ook omdat de klachten erg uiteen lopen en soms moeilijk objectiveerbaar zijn is het van belang alle aspecten van Long COVID in kaart te brengen. In lijn met dit onderzoek rapporteert een recent nieuws artikel ([NOS artikel 29 juni 2022](#)) dat bijna twee derde van de werknemers die zich met langdurige coronaklachten door het UWV laat beoordelen, volledig arbeidsongeschikt wordt verklaard. In de eerste vijf maanden van 2022 beoordeelde het UWV 736 werknemers met long COVID-klachten. Volgens het UWV laten de cijfers zien dat long COVID een grote impact heeft op de levens van de getroffen.

Onderzoekers van o.a. het AMC en VUMC hebben meegewerkt aan het opstellen van een '[research agenda](#)' met een focus op vermoeidheid na COVID-19. De onderzoekers benoemen dat de COVID-19 pandemie een kans is om meer te leren over onverklaarbare vermoeidheid na een (virale) infectie; zoals deze ook bij verschillende andere infectieziekten voorkomt (bijvoorbeeld Q-koorts).

RECoVERED, is een [prospectieve cohort studie](#) in Amsterdam, waarbij deelnemers van 16 jaar en ouder die positief waren getest voor het SARS-CoV-2 virus tussen mei 2020 en juli 2021, gevolgd worden. Het doel van het onderzoek is om vermoeidheid op verschillende tijdstippen te meten. De resultaten van dit onderzoek tonen aan dat in het onderzochte cohort, de deelnemers met een ernstige COVID-19 besmetting na 12 maanden nog steeds last hebben van zware vermoeidheid. In het gevolgde cohort was er weinig zicht op verbetering van de symptomen na 6 maanden.

Lopend onderzoek

In 2021 is het Maastricht UMC+ gestart met een grootschalig [onderzoek](#), (Corona follow up 'CORFU') waarin gegevens van meer dan 10.000 patiënten uit acht bestaande studies worden gecombineerd en geanalyseerd. Het doel van dit onderzoek is om o.a. de klachten en mogelijke oorzaken van Long COVID gestructureerd in kaart te brengen. Dit om meer zicht te krijgen op het voorkomen van Long COVID, het beter voorspellen van wie kwetsbaar is en verkrijgen van beter inzicht in het ziektemechanisme.

Sinds het begin van de pandemie houden kinderartsen in Nederland onder leiding van het LUMC gegevens bij van kinderen met (ernstige) COVID-19 of MIS-C (multisystem inflammatory syndrome - children) die leiden tot opname in het ziekenhuis of de intensive care. Binnen het post-COVID onderzoek bij kinderen bestaat een nauwe samenwerking (het 'VINCERE' onderzoek) tussen het Spaarne Gasthuis, het Amsterdam UMC, de landelijke COPP studie, GGD Kennemerland en het RIVM. Dit nog lopende [onderzoek](#) beoogt bij kinderen van 12-18 jaar te onderzoeken wat de risicofactoren op en het klachtenpatroon bij het ontstaan van long-COVID zijn. Het is nog niet bekend wanneer de eerste resultaten volgen.

Ook in regio Haaglanden wordt onderzoek uitgevoerd naar Long Covid. De LUMC Campus is een onderzoek gestart met gebruik van regionale data (huisartsen- elan, hap en long COVID-poli van MCH). [geen website beschikbaar; informatie verkregen via persoonlijke communicatie]

Samenvatting COVID-19 onderzoek: Coronavirus en kwetsbare groepen en Long COVID

Onderzoekers van het '[COVID Radar](#)' onderzoek van o.a. de LUMC campus hebben de afgelopen twee jaar data verzameld over klachten en gedrag (zelf gerapporteerd) van gebruikers van deze app. Het hoofddoel van de COVID Radar was om aan de hand van symptomen en gedrag, besmetting met het coronavirus beter te voorspellen. Momenteel worden deze data verder geanalyseerd om ook mensen met Long-COVID te identificeren. De eerste resultaten worden later in het jaar verwacht, de afdeling epidemiologie van GGD Haaglanden is in contact met de onderzoekers.

Met behulp van deelnemers (n=160) van de [Lifelines Long COVID](#) studie van het UMCG wordt onderzoek gedaan naar de orgaanfuncties na een besmetting met het coronavirus, en naar het ontstaan van Long COVID. Dit onderzoek loopt momenteel.

Drie maanden na besmetting met het coronavirus meldt vrijwel de helft van de mensen nog één of meerdere langdurige klachten, zoals vermoeidheid, concentratieproblemen en reukverlies. Dat is bijna 2 keer vaker dan bij mensen die geen besmetting hebben gehad en ruim anderhalf keer vaker dan bij mensen met andere luchtweginfecties. Dit blijkt uit de [tussentijdse resultaten](#) van het LongCOVID-onderzoek van het **RIVM**. Volledig gevaccineerde deelnemers jonger dan 65 jaar meldden na drie maanden minder vaak klachten met reuk en smaak, maar voor de andere langdurige klachten werd geen verschil gevonden tussen mensen die niet, deels of volledig gevaccineerd waren op het moment van de besmetting.

In deze onderzoeksrunde was voornamelijk sprake van besmettingen met de alfa- en deltavarianten van het coronavirus. Of de gevonden resultaten ook gelden na besmetting met de omikronvariant zal duidelijk worden in de volgende tussentijdse resultaten van het LongCOVID-onderzoek.

Bij het Nivel is vanaf oktober 2021 een [grootschalig onderzoek](#) gestart met verschillende instanties, om long-COVID in perspectief te brengen voor verschillende populaties, zoals mensen met lage gezondheidsvaardigheden, mensen met meerdere chronische aandoeningen, mensen met een migratieachtergrond of zwangere vrouwen. Er zijn nog geen resultaten bekend.

Indien u zich wilt af- of aanmelden voor volgende updates van dit onderzoeksoverzicht, gelieve een email te sturen naar epi-corona@ggdhaaglanden.nl. Bij voorbaat dank.